

Geëngageerd Boeddhisme

Actief en betrokken, een overzicht van het geëngageerd boeddhisme in Nederland en wat het zou kunnen worden.

Inleiding over geëngageerd boeddhisme op de Studiedag SVB door Joop Romeijn te houden 11 november 2006

1. Inleiding

Allereerst: ik beschouw mezelf als vrijzinnig Theravada-boeddhist, een niet bestaande traditie. Ik vertel dat niet omdat ik een specifiek Theravada-verhaal zal afsteken; maar wel omdat dat samenhangt met het feit dat ik een moralist ben. Mijn verhaal is niet neutraal, ik vind: geëngageerd zijn als boeddhist moet. Dat wil zeggen: boeddhist zijn is niet iets vrijblijvends.

Men kan ook, zoals de Dalai Lama doet, spreken over een gevoel van "universele verantwoordelijkheid", een gevoel opgewekt door het ervaren van het lijden in de wereld.

Eerst een overzicht van wat ik waarschijnlijk ga zeggen:

(2) | Ga ik vertellen wat geëngageerd boeddhisme is of kan zijn, welke vormen er zijn en waarop men zich zoal kan richten.

(3) | Dan de vraag "waarom eigenlijk?", gaat het boeddhisme daar dan over?

(4) | Daarbij ga ik iets uitgebreider in op een thema dat mij bijzonder ter harte gaat: ecologie

(5) | Dan, vooral vanuit de BUN-werkgroep geëngageerd boeddhisme, wat er zoal gebeurt in Nederland

(6) | Kort ook iets over de internationale kant.

(7) | Een speciaal onderwerp is dan: kritisch boeddhisme, net iets anders als geëngageerd boeddhisme.

(8) | En tenslotte, meestal wordt een inleiding zoals hier afgesloten door vragen van de aanwezigen aan de inleider, dat kan ook hier, hoop ik. Maar ik wil het ook omdraaien en aan u een paar vragen voorleggen.

2. Omschrijving

Wat is "geëngageerd" zijn eigenlijk? Dat is heel makkelijk uit te leggen: "ACTIEF BETROKKEN", dus "betrokken en actief": - willen zien dat er ergens iets aan de hand is (onrecht, onnodig lijden), - een keuze durven maken - en proberen er iets aan te doen, alleen of door anderen te mobiliseren.

Van die drie punten is nog wel meer te zeggen: Ik denk dat het bij veel mensen net zo gegaan is als met mij: allerlei nieuws in krant en TV laat ik maar beperkt tot me doordringen; het is te veel, het is te erg vaak. Soms denk ik: daar hoef ik me ook niet mee bezig te houden, boeddhisme betekent immers gelijkmoedigheid. Maar zo'n redenering werkt niet altijd (hij is ook niet juist, denk ik), de wereld dringt wel tot me door. En die roept bezorgdheid op, of verdriet, of verontwaardiging: meestal alledrie tegelijk. Bij mij was dat het effect van de ecologische crisis dat steeds meer diersoorten en plantensoorten uitgestorven zijn of met uitsterven bedreigd worden. Bij de behoefte daar iets tegen te doen was de vraag vervolgens: wil ik dat 'als burger' of 'als boeddhist': beter gezegd, hoe kan ik deze bezorgdheid verenigen met m'n boeddhist zijn? Als boeddhist dus. Waarom? Daar kom ik later op terug!

Gezien het probleem niet in m'n eentje. Dus op zoek naar anderen. Enzovoorts Nu ik een paar jaar verder ben,

is dat nog steeds zo. Wel dringen, vanuit m'n activiteit met de werkgroep, steeds meer zaken tot me door. Vluchtelingen in Afrika, in Nederland, overal eigenlijk. Vereenzaming van mensen, ongelukkige mensen. Armoede, uitbuiting en onderdrukking. Mensen met problemen bij me in de buurt. Tsunami's, aardbevingen. Ga zo maar door. We kunnen ons met één of een paar van die thema's bezighouden, zonder ons schuldig te voelen de andere te verwaarlozen.

"Maatschappelijk betrokken" wordt soms gezegd (of "sociaal geëngageerd"), ik twijfel aan dat woord 'maatschappelijk' omdat het dan alleen over betrokkenheid op mensen zou gaan. Ik vind het iets te antropocentrisch dus.

De term is, zover ik weet, geïntroduceerd door Thich Nhat Hanh. Hij zegt ervan: "De term 'geëngageerd boeddhisme' is eigenlijk dubbelop.... Boeddhisme moet dus wel betrokken zijn bij wat er in de wereld gebeurt. Zo niet, dan is het geen boeddhisme." Over deze uitspraak zullen we het vandaag vast nog wel een keer hebben, met name dan over de consequentie of het dan nog eens apart en expliciet nodig is, b.v. met een werkgroep. Ik vind: wel.

Thich Nhat Hanh is voor mij duidelijk een voorbeeld van een "geëngageerde boeddhist". Eigenlijk is de uitdrukking "geëngageerd boeddhisme" ook niet helemaal goed. Men zou dan kunnen denken dat het een eigen traditie is of kan gaan worden, naast andere tradities; en dat de leden daarvan 'automatisch' geëngageerd bezig zijn. Dat is niet zo en dat is ook geen gewenste ontwikkeling. Iedere boeddhist, van welke traditie dan ook, of zonder specifieke traditie, kan geëngageerd bezig zijn. Kortom, het zou beter zijn, te spreken van "geëngageerde boeddhisten"

Dit is ook de reden dat in de titel van deze 'Inleiding' staat "geëngageerd boeddhisme en wat het zou kunnen worden" Het is onvoltooid. Het zal trouwens altijd onvoltooid blijven omdat veranderde omstandigheden een andere inhoud kunnen gaan geven. Tòch hebben we werkgroep waar ik lid van ben, de BUN-werkgroep geëngageerd boeddhisme, genoemd, aansluitend bij het gewone spraakgebruik. Van die werkgroep zal ik straks meer vertellen

3. Waarom moet een boeddhist geëngageerd zijn?

Of, een beetje anders geformuleerd: is uit de leringen van de Boeddha af te leiden dat we geëngageerd moeten zijn? Daarover is er geen eensgezindheid. Sommigen zeggen dat het doel van de leringen niet van de wereld is, maar 'buitenwerelds', namelijk het bereiken van de verlichting, het beëindigen van samsara. Anderen zeggen: men is misschien niet 'van de wereld' maar wel 'in de wereld'. Er zijn daarbij ook wel een aantal teksten te noemen

Bijvoorbeeld: 'De monnik met dysenterie' een tekst uit de Mahavagga (de Vinaya) "Er was toen een bepaalde monnik die dysenterie had. Hij lag vervuild in z'n eigen uitwerpselen en urine. Toen dan de Verhevene met Ananda, op een inspectie-toer langs de verblijfplaatsen, bij de verblijfplaats van die monnik kwam, zag hij de monnik vervuild liggen in z'n eigen uitwerpselen en urine. Toen Hij hem zag, ging Hij naar de monnik en vroeg: 'Wat voor een ziekte heb je, monnik?' "I heb dysenterie, O Verhevene." "Maar heb je niemand die je verzorgt?" "Nee, O Verhevene." "Maar waarom zorgen de monniken dan niet voor je?" "Ik doe niets voor de monniken, Heer, daarom doen zij niets voor mij." Toen richtte de Verhevene zich tot Ananda : "Haal eens wat water, Ananda; wij zullen deze monnik gaan wassen." "Zoals U wilt, Heer", antwoordde Ananda en hij haalde wat water. De Verhevene sprenkelde water over de monnik en Ananda waste hem schoon. Toen, terwijl de Verhevene de monnik bij het hoofd nam en Ananda hem bij de voeten pakte, tilden zij hem op en droegen hem naar een bed." Vervolgens vaardigde de Boeddha een regel uit over het voor elkaar zorgen van monniken.

Een ander voorbeeld komt uit de Maha-Parinibbana Sutta (DN 16) waarin de Boeddha koning Ajatasattu uitlegt dat het niet gewenst is dat deze de Vajji's uitroeit omdat de Vajji's regelmatig goed bezochte bijeenkomsten organiseren waarin ze gezamenlijk en in eendracht besluiten nemen, ze het overgeleverde niet afschaffen, ze hun ouden van dagen respecteren en naar hen luisteren, ze geen vrouwen en meisjes met geweld ontvoeren en gebruiken, ze hun heiligdommen respecteren, ze goed voor hun 'heiligen' zorgen; zo dat er bloei voor dit volk te verwachten is.

Kortom: niet allemaal zaken waar b.v. de junta van Birma (Myanmar) zich aan houdt!

Er kan eigenlijk op twee manieren uit de leer van de Boeddha worden geput, twee bronnen: - Voortvloeiend uit de ethiek, b.v. de leefregels, de bodhisattva-beloften. Dat komt erop neer dat - in ieder geval in mijn opvatting - men alleen in z'n spirituele pad verder komt door z'n egocentrisme onder ogen te zien, dus door altruïstisch gedrag. - Voortvloeiend uit de van binnenuit opkomende liefdevolle vriendelijkheid en compassie voor alle levende wezens, iets waarnaar in vele sutra's rechtstreeks verwezen wordt. Vanuit deze levenswijze kan men niet anders dan geëngageerd worden, daar komt geen moeten aan te pas. Die twee (ethiek en metta/karuna) zijn geen tegenstelling (en al helemaal niet de tegenstelling Theravada-Mahayana) maar vullen elkaar aan, gaan in elkaar over.

Dat wordt b.v. zichtbaar in de 'aandachtsoefeningen' van Thich Nath Hanh Als ik de 'Vijf aandachtsoefeningen' vergelijk met de vijf voorschriften (de precepts) in Theravada dan zie ik dat Thich als het ware een kop van compassie bovenop het ethische voorschrift heeft gezet:

De eerste oefening; over doden

Compassie-kop: Bewust van het lijden veroorzaakt door de vernietiging van het leven, beloof ik van ganser harte om mededogen te beoefenen en het leven van mensen, dieren, planten en mineralen te leren beschermen. Voorschrift: Ik heb het oprechte voornemen om niet te doden, niet toe te laten dat anderen doden en geen enkele daad van geweld, in de wereld, in mijn gedachten of in mijn manier van leven, goed te praten.

De vijfde oefening, over alcohol en drugs

Compassie-kop: Bewust van het lijden veroorzaakt door onzorgvuldig consumeren, beloof ik van ganser harte zorg te dragen voor een goede geestelijke en lichamelijke gezondheid van mijzelf, mijn familie en de gemeenschap, door zorgvuldig te zijn met wat ik eet en drink en met wat ik verder tot mij neem. Voorschrift: Ik heb het oprechte voornemen om geen alcohol of enig ander bedwelmend middel te gebruiken en me te onthouden van het vergif in sommige voedingsmiddelen, televisieprogramma's, tijdschriften, boeken, films en gesprekken.

In wat wel ongeveer het handboek voor de Theravada kan worden genoemd, de Visuddhimagga, legt Buddhaghosa uit waar de term 'karuna' taalkundig vandaan komt, ons centrale begrip compassie dus. "Wanneer anderen lijden laat karuna het hart van goede mensen rillen, dus is het karuna. Karuna sloopt het lijden van anderen, het valt het aan en doet het in de ban, het versnippert het." Compassie, mededogen, is ook in Theravada dus een actief, bijna een activistisch begrip

Nog eens de uitspraak "men is in de wereld maar niet van de wereld". Ook bij veel westerlingen die helemaal niet zo "bovenwerelds" (zo transcendent) denken, speelt dit op een andere manier toch een grote rol: velen zijn gericht op de eigen innerlijke ontwikkeling en niet op de wereld buiten het "ik".

Is het eigenlijk een nieuwe vraag of boeddhisme geëngageerd kan en moet zijn?

Over deze vraag is er in de internationale literatuur een duidelijke tegenstelling te zien.

- Er zijn wat we kunnen noemen 'traditionalisten', die stellen dat het boeddhisme altijd al - dus ook in z'n oude Aziatische vorm - geëngageerd is geweest: betrokken op het werelds lot van mensen en betrokken op de vormgeving van de samenleving. B.v. de Dalai Lama, Thich Nath Hanh, Sulak Sivarakse hebben deze opvatting. - En er zijn de 'modernisten' die het als een nieuwe ontwikkeling zien, het resultaat van de vermenging van het Aziatische boeddhisme met het westerse denken en de ontwikkeling van het zogeheten modernisme. Sommigen spreken daarbij zelfs van 'het derde maal draaien van het wiel van de Dharma' om de ingrijpendheid van deze vernieuwing aan te geven (dat zijn duidelijk mahayanisten). Een enkele boeddholoog spreekt zelfs van 'vierde yana'. 'Westers' en 'modern' en 'geëngageerd' vallen in deze opvatting vrijwel samen. Voorbeelden van deze modernisten: de Brit Ken Jones, de Duitser Franz-Johannes Litsch en een aantal boeddhologen [Richard Gombrich, Kenneth Kraft, Christopher Queen]

Mijn opvatting over deze vraag: het geëngageerd boeddhisme zoals dat hier en daar in het westen zichtbaar

wordt, is niet echt nieuw; wel is de vormgeving ervan aangepast aan veranderende situaties.

Een goed voorbeeld van die veranderde situatie betreft de ecologische crisis. Een paar duizend jaar geleden was de mens nog niet in staat, de Aarde onleefbaar te maken, nu lijkt dat dank zij de technologische vooruitgang te gaan lukken.

4. Boeddhisme en ecologie

De relatie tussen deze twee is complexer dan sommigen denken.

Aan de ene kant is er de Duitse boeddholoog Lambert Schmithausen die zegt:

"Mijn indruk is dat het 'vroeg boeddhisme' zoals we dat kennen uit de canonieke teksten in het algemeen niet zozeer onder de indruk was van de schònheid van de natuur als wel door de sòmber aspecten ervan: De strijd om te overleven, doden of gedood worden, verslinden of verslonden worden. Begeerte, lijden en speciaal de alomtegenwoordigheid van verval en vergankelijkheid (anicca). De reactie daarop is niet een poging tot transformatie of onderwerping van de natuur maar een streven deze op een spirituele wijze te overstijgen. "

Er is echter ook de samsarische relatie tussen mensen en dieren, veel Jataka-verhalen gaan daar ook over. Verder is er aan de andere kant ook prachtige natuurlyriek door boeddhisten, vooral in Zen-traditie: "stenen, bomen, lotussen, rivieren, bergen - alle hebben Boeddha-natuur" kan men daar lezen. Er is in het non-dualistische denken geen tegenstelling mens-natuur.

Ook de boeddhiste Joanna Macy benadrukt dit:

"Ik ben diep geïnspireerd door Boeddha's leer van het 'afhankelijk ontstaan'. Het vervult me met een gevoel van verbondenheid en wederzijdse verantwoordelijkheid met alle levende wezens. De erkenning van onze fundamentele niet-gescheidenheid."

De westerse wetenschapper James Lovelock is nog iemand die deze onderlinge verbondenheid centraal stelt. Hij stelt dat de Aarde en het leven op aarde gereguleerd worden door het leven zelf. Hij stelt: "het volledig bereik van levende materie op Aarde, van walvissen tot virussen, van eiken tot algen, zou kunnen beschouwd worden als deel uitmakend van één levende entiteit, in staat de atmosfeer van de Aarde te manipuleren om te voldoen aan haar algemene behoeften en begiftigd met de gaven en vermogens die veel verder gaan dan die van haar bestanddelen.

Of men 'boeddhisme' en 'natuur' dicht bij elkaar of ver van elkaar ziet, wat deze opvattingen gezamenlijk hebben is het 'niet-antropocentrische; de mens staat niet centraal, is niet 'de maat van alle dingen' of 'heerser over de natuur'.

Niet iedereen beperkt de keuze tot deze twee. Zo kritiseert Ken Jones de deep ecology-beweging, die expliciet biocentrisch is. Volgens Jones is biocentrisme niets anders dan het omkeren van antropocentrisme, en dus te ideologisch. Hij stelt dat het boeddhisme eerder a-centrisch is.

Terug met de voeten op de grond, ook minder beschouwend is er de relatie mens-natuur. Kijk eens naar het belang van "de boom" in het leven van de Boeddha: hij werd geboren bij een boom, werd verlicht onder de (Bodhi-)boom en stierf onder een boom; gegevens die de Pali-canon belangrijk genoeg vond om te vermelden. Ook in zijn leringen stuurt de Boeddha de monniken soms letterlijk 'het bos in': Volgens David Kalupahana had dat twee doelen. Eén was therapeutisch, het andere esthetisch. De therapeutische waarde wordt toegelicht in een preek die de Boeddha gaf aan de zieke monnik Girimananda. De Boeddha raadde hem aan om zich tot rust te laten brengen in het woud, "om de tien vormen van bewustzijn te ontwikkelen". Het woud werd dus beschouwd als de beste toevlucht voor iemand die psychologische therapie behoeft.

De andere waarde van het woud heeft te maken met de esthetische vreugde na het bereiken van de verlichting en vrijheid. Het "charme" van het bos wordt levendig beschreven door vele monniken.

Naast het genieten van het woud, moedigde de Boeddha ook het planten van bomen aan. Het kappen van een boom "die de lucht die we inademen zuivert en schaduw verschaft" werd beschouwd als het verraden van een vriend. Dit gevoel van dankbaarheid wordt volgens Kalupahana gesymboliseerd door de legende over de Boeddha's eerste daad nadat hij de verlichting bereikt had, wanneer hij naar de boom stond te staren die hem schaduw had gegeven gedurende zijn lange strijd.

WE HEBBEN DUS WEL IETS MET DE NATUUR. MAAR WE HEBBEN OOK EEN PROBLEEM !

Laat ik beginnen met een citaat van de Dalai Lama om de urgentie aan te geven:

"Ik voel dat we niet alleen vriendelijke en vredige relaties moeten hebben met onze medemensen maar dat we die attitude moeten uitbreiden naar de natuurlijke omgeving. Daarnaast is er een gezichtspunt dat niet alleen een zaak van ethiek is maar een zaak van ons overleven. Als we onze omgeving op een extreme manier exploiteren, zullen we daar niet alleen zelf onder lijden maar ook de toekomstige generaties."

Stephen Batchelor zegt ervan: "Dus de ecologische crisis waarvan we op dit moment getuige zijn, is vanuit boeddhistisch perspectief gezien een voorspelbare uitkomst van het misleidde gedrag dat de Boeddha 2500 jaar geleden beschreef. Het bereik van begeerte, haat en domheid, de drie vergiften waar de Boeddha van sprak gaat nu verder dan de menselijke geest en dorps-politiek. Nu worden zeeën, de lucht en de aarde letterlijk vergiftigd. Misschien hebben wij deze rampen nodig om dieper te begrijpen wat de Boeddha eigenlijk zei. Want de ecologische crisis is in z'n kern een spirituele crisis van egocentrische hebzucht, ondersteund en aangestookt door een op hol geslagen technologie."

Gelukkig kom nu ook de mens in gevaar, de film 'An inconvenient truth' (een ongemakkelijke waarheid) met Al Gore over de opwarming van de aarde heeft nu zelfs politici wakker gemaakt. 'Gelukkig' tussen aanhalingstekens natuurlijk: omdat er nu misschien echt iets gaat gebeuren. Verleden week de paarden van Marrum, morgen wij.

In mijn woorden heb ik het zo gezegd (uit Nieuwsbericht Werkgroep oktober 2004):

"De nadelige ingrepen van de mens in het milieu (b.v. CO₂-uitstoot) en de gevolgen ervan voor alle levende wezens (steeds meer planten- en diersoorten die uitsterven, stijgen van de zeespiegel) zijn in zekere zin nieuw. Maar de achtergrond ervan niet: het met respect omgaan met het leven, met alle vormen van leven, heeft altijd al centraal gestaan in het boeddhisme. Uit de sutra's kan - op een indirecte manier - als milieuthema van de Boeddha gehaald worden: 'de natuur is er niet om te consumeren'. Liefdevolle vriendelijkheid voor alle levende wezens heeft te maken met het tijdeloze principe van het "voorwaardelijk ontstaan" (Paticca Samuppada) waarmee de samenhang tussen alle activiteiten wordt verduidelijkt en ook dat we die samenhang niet vrijblijvend kunnen constateren."

Vervolgens noemden we in dit Nieuwsbericht uit 2004 een aantal mogelijke activiteiten in de hoop dat lezers daar iets mee zouden gaan doen; een hoop die na 2 jaar nog even actueel is.

A Mediteren (soms 'contempleren' genoemd).

Over wat respect voor alle vormen van leven voor jou persoonlijk inhoudt.

B Milieubewust leven Daarover is de laatste jaren al veel geschreven. Een aantal mogelijkheden:

- * Vegetarisch eten. Dit betekent dat je kiest voor: een beter milieu, een betere gezondheid, een eerlijker voedselverdeling en meer dierenrechten.
- * Biologisch eten betekent kiezen voor eten zonder chemisch-synthetische bestrijdingsmiddelen, zonder kunstmest en zonder genetische gemodificeerde organismen.
- * Consumeer minder, consumeer verstandiger. Consumentisme is wel de belangrijkste bron van veel van de milieu-problematiek. Dat niet alleen op individueel niveau. Wat dat betreft hebben ecologie en economie veel met elkaar te maken.
- * Verminder de uitstoot van CO₂ (minder autorijden en vliegen).
- * Groene stroom en spaarlampen dragen bij aan minder vervuilend energieverbruik.

C Gezamenlijke oefeningen.

Er is in Nederland langzamerhand al wat ervaring met "meditatief wandelen". Zulke wandelingen worden ook door Zen-groepen georganiseerd en ook vanuit de Vipassana. Dharma Yatra is een lange traditie in Azië, soms met 'vrede' als centraal thema en soms 'natuurbehoud'.

D Geld en ecologie.

Met het hebben van een bankrekening en het sparen/beleggen van geld kun je een keus maken voor een bank

die meer aandacht besteed aan onze leefomgeving en hier meer respectvol mee om wil gaan. Denk aan het financieren van biologische bedrijven en milieuvriendelijke energieprojecten, groenfondsen, groen sparen en beleggen en sociaal ethische beleggingsfondsen.

E Actie

Dat voeg ik er nu aan toe. Boeddhisten en actie? In Nederland ongebruikelijk. Misschien voor aanwezigen hier vandaag niet. Wat ik zou willen is dat we als geëngageerde boeddhist drie zaken verenigen:

1. Open kunnen staan voor de natuur, noem het 'liefde voor de natuur', kunnen genieten, zich kunnen verwonderen. Jan Boswijk noemt dat 'natuurlijk mediteren'
2. Respect voor alle leven, een dier b.v. niet als ding t.b.v. de mens, als consumptieartikel, zien
3. Bezorgdheid over de toekomst van het milieu: ook onze toekomst

Als boeddhist, dat betekent het kiezen van een middenweg

- Enige afstand houden tot New Age zweverigheid, ook wel een beetje kenmerk van 'Gaia'
- Niet alleen de no-nonsense van beweging als Natuur en Milieu, Greenpeace

En natuurlijk: dit alles niet alleen contemplatief beschouwen. Net als de Boeddha met de monnik met dysenterie omging: iets doen, handen vuil maken.

- De 'Boeddha Natuur' groep van de VWBO is wat mij betreft niet genoeg. Hier wordt tijdens de retraites gekampeerd. Meditatie (metta voor alle levende wezens) en stilte brengt de deelnemers in contact met wie we werkelijk zijn. Op de retraites probeert men zo eenvoudig mogelijk te leven met bewustheid voor wat we nodig hebben.

- Het 'Natuurlijk mediteren', waar Jan Boswijk ongetwijfeld over gaat vertellen, is niet genoeg

- Ook de stiltewandelingen van onze 'Werkgroep geëngageerd boeddhisme', meditatief gericht op compassie voor de bedreigde natuur zijn wat mij betreft niet voldoende. Deze natuurbeleving en liefde voor de natuur kan een basis zijn, we kunnen misschien onszelf ermee 'redden' maar de natuur niet. Voor mij is de 'Green Sangha' in de VS, verbonden met de Buddhist Peace Fellowship een model. Ik realiseer me dat zo'n vorm tien stappen verder is in Nederland. Een eerste stap zou al mooi zijn, namelijk als een paar mensen zich hiervoor in zouden willen zetten.

Vele van u kennen ongetwijfeld de 'Vier Bodhisattva-beloften'. In het boek 'Dharma Rain' is een ecologische variant daarop opgenomen, gemaakt door o.a. Allen Ginsberg en Gary Snyder. Ik heb een paar jaar geleden een poging ondernomen, dit te vertalen:

Hoe talloos de levende wezens ook zijn; ik beloof ze te redden
Consumptie-verlangens zijn eindeloos; ik beloof ze te stoppen
Bio-relaties zijn ingewikkeld; ik beloof ze te respecteren
De weg van de natuur is prachtig; ik beloof er in te komen.

Volgens mij zou iedereen achter deze beloften kunnen staan, en ze uitvoeren natuurlijk.

5. Wat vindt er eigenlijk in Nederland plaats?

Ik wil daar informatie over geven vanuit de BUN-Werkgroep geëngageerd boeddhisme.

Bianca Vermeij is coördinator van de werkgroep. Ze is vandaag ook aanwezig en wil ook graag vragen beantwoorden en informatie geven in de loop van de dag. Verder is Corine de Jong lid van de werkgroep.

Uiteraard valt niet alles wat er in Nederland plaatsvindt onder de regie van de werkgroep. Integendeel zelfs, regisseren is niet onze taak.

De missie van de werkgroep is: uitdrukking geven aan het sociale gezicht en de maatschappelijke betrokkenheid van het boeddhisme.

De werkgroep bestaat sinds november 2003 Doel is, een platform te zijn waar mensen en mogelijkheden elkaar

ontmoeten. Mensen die zich actief willen inzetten vanuit een boeddhistische levenshouding en zo uiting willen geven aan hun maatschappelijke en sociale betrokkenheid. En de vele mogelijkheden die er zijn op dit gebied. Dit kunnen zowel groepsgewijze als individuele activiteiten zijn. Centraal staan voor ons: respect voor het leven, mededogen en bewust(er) omgaan met de wereld om ons heen.

- We organiseren ieder kwartaal een eigen activiteit
- We besteden aandacht aan projecten op het gebied van geëngageerd boeddhisme bij de sangha's. Als er kennis, hulp of iets anders nodig is bij deze projecten dan kunnen we dat bekendmaken. Zo kan er samenwerking ontstaan tussen projecten en tussen sangha's.
- We brengen activiteiten onder de aandacht van andere organisaties.
- We hebben een website (via de site van de BUN te bereiken)
- We geven ieder kwartaal een (digitaal) nieuwsbericht uit, dat naar alle bij de BUN aangesloten sangha's en naar alle mensen op onze verzendlijst wordt gestuurd.

Toen we een paar jaar geleden de BUN-Werkgroep oprichtten, was een van de belangrijkste doelstellingen het inventariseren van wat er in de sangha's gebeurde aan geëngageerde activiteiten en groepen met initiatieven ondersteunen. Veel was dat niet.

Wat er met name is dat sangha's projecten steunen in landen waar de betreffende traditie z'n wortels heeft: Thich Nhat Hanh in Vietnam, Theravada-groepen in Theravada-landen etc. Het betreft dan de bouw van schooltjes, ziekenhuizen etc. Vaak gaat het vooral om geld inzamelen.

Goed voorbeeld is ook de Wereldvrede'sdag die verleden jaar door de Zen-groep van Wanda Sluiter en Dick Verstegen is georganiseerd. Een grote groep boeddhisten te Duizel (bij Eindhoven) in stilte gezeten en gewandeld met het thema 'Vrede' in gedachten. De doelstelling van deze dagen is: Het bevorderen van de gedachte dat Wereldvrede mogelijk is. De gedachte dat wereldvrede niet mogelijk is, wordt door menigeen als realistisch bestempeld. Maar een dergelijk realisme werkt slechts verlamdend. Wie zich realiseert dat vrede bij jezelf begint, kan die verlamming doorbreken.

Soms hebben zulke projecten ook een 'politieke' kant. Sulak Sivarakse b.v. is in Thailand niet alleen geëngageerd boeddhist, hij is ook oppositieleider en activist.

Het sterkst komt die politieke kant aan de orde bij de bezetting en onderdrukking van Tibet door China. Zeker hierbij geldt de reactie die gegeven kan worden op mensen die zeggen "ik bemoei me niet met de politiek", de reactie namelijk van "maar de politiek bemoeit zich wel met jou". Laat ik een voorbeeld geven In een toelichting van de BOS op de film "De 14 Dalai Lama's" n.a.v. de tentoonstelling in Rotterdam zegt de Zwitserse conservator Martin Brauen, over de westerse boeddhisten: "Ze nemen veel van Tibet, maar geven weinig terug. De keuze voor Tibetaans boeddhisme moet een politieke stellingname tot gevolg hebben." Wat vindt u daarvan?

De tweede soort activiteit van de Werkgroep is het zelf ontplooiën van initiatieven, organiseren en mobiliseren van deelnemers.

Een overzicht van wat we de afgelopen twee jaar hebben gedaan. Thema's:

- Vrede. (1) In het weekend van 5 mei hebben we een stiltewandeling georganiseerd naar het Kamp Amersfoort, voormalig 'polizeiliches Durchgangslager'; ook nu zijn zulke kampen er nog! (2) Op 24 september, VN-wereldvrede'sdag, hebben we een Center-to-Center wandeling georganiseerd en gelopen waarbij activiteiten in kader van 'vrede' in de centra van de VWBO, Sangha Metta (vh BuddhaVihara) en Maitreya met elkaar verbonden zijn; dat willen we volgend jaar herhalen, liefst met een Zen-centrum erbij.
- Ecologie, heb ik al het een en ander over verteld.
- Mensenrechten. Op 10 december wordt traditioneel de internationale Dag van de Rechten van de mens gevierd. Het is tevens de dag waarop Amnesty International wereldwijd actie voert om schendingen van mensenrechten tegen te gaan. Thema dit jaar is discriminatie o.a. op grond van religie. We proberen de sangha's hier aandacht aan te laten besteden.
- Sociale hulpverlening. Elk jaar in juni is er de zogeheten 'vergeetmenietdag' waarbij ieder wordt opgeroepen eenzame ouderen te bezoeken. Verder hebben we overwogen gedacht een soort boeddhistische vrijwilligersvacaturebank te starten: vraag en aanbod in contact brengen
- Zuiver spreken. We hebben mede cursussen georganiseerd over 'Non Violent Communication' à la Marshall Rosenberg. Bianca heeft daarover in het Lentenummer van V&L geschreven
- Ook verder hebben we een aantal stiltewandelingen gelopen, in de natuur maar ook in de stad waarbij de deelnemers werden uitgenodigd tijdens het lopen te contempleren op een thema, b.v. 'bevrijding', 'stilte in de

stad', 'geweldloos kijken', 'kijken vanuit metta', 'alle levende wezen'

De opkomst was wel eens teleurstellend. Toch gaan we door U weet wel: 'de zachte krachten' Hebben we succes?

- De term geëngageerd boeddhisme is in ieder geval bekender geworden: in het Kwartaalblad Boeddhisme kwam het (volgens mij) niet voor; in 'Vorm en Leegte' met enige regelmaat
- Zijn er (meer) boeddhisten geëngageerd geworden? Misschien. Het behoort nu tot de opties.
- Extern succes? Voorzover we 'activistisch' zijn, willen we iets bereiken. Onze eerste activiteit was wandeling langs Naardermeer, met enige publiciteit. Al is het maar een honderdste procent onze verdienste: weg met tunnel door het Naardermeer (de A6/A9 verbinding) gaat niet door.

Waar we ons als werkgroep niet mee bezig hebben gehouden maar wel geëngageerd genoemd kan worden, is het gesprek met andere religies in Nederland. Dat gebeurt wel in BUN-verband.

Wat ik daarbij merkwaardig vind - en dit is nadrukkelijk mijn persoonlijke opvatting - is dat de boeddhistische tradities niet eens met elkaar het gesprek aangaan. Dat is natuurlijk geen voorwaarde voor een gesprek met andere religies maar het zou wel erg bevorderlijk zijn.

Ook de andere werkgroepen van de BUN, stervensbegeleiding en geestelijke verzorging van gevangenen zijn als vrijwilligerswerk ook geëngageerd werk.

Op de een of andere reden is er in Nederland geen groep 'boeddhisme en vrouwen' of 'emancipatie', maar als die er zou zijn, zou dat ook een geëngageerd activiteit genoemd kunnen worden. Dus wie?

Ik wil m'n stelling dat de Nederlandse boeddhisten naar binnen gericht zijn en niet geëngageerd zijn, wel een beetje relativiseren. Zonder dat ik maar enig cijfer heb, weet ik bijna zeker dat vele boeddhisten vrijwilligerswerk doen, mantelzorger zijn, lid en donateur zijn van groepen als Amnesty en Greenpeace enzovoorts.

Of nog minder geïnstitutionaliseerd: mensen in problemen helpen als ze die tegenkomen, spontaan.

Maar dan niet "als boeddhist" en zeker niet "in georganiseerd boeddhistisch verband", ik weet dat velen daar niet van houden. Maar zoals alles kan ook dat weer veranderen.

6. Internationaal

Een internationale organisatie is de INEB (International Network of Engaged Buddhists), onze BUN-Werkgroep is ook gestart als Nederlandse afdeling van de INEB. In feite is echter de INEB geleidelijk sterker alleen maar een Thaise organisatie geworden, gericht op het ondersteunen van het werk van Sulak Sivarakse, daar is niet mis mee maar het is niet echt internationaal.

Bekend, ook van z'n vertaalde boeken en BOS-films, is het werk van Bernie Glassman, de Zen Peacemaker organisatie. In Europa organiseert deze o.a. retraites onder de naam "Bearing Witness" in Auschwitz Birkenau. Korte tijd was er ook Peacemaker Europa waarbij voor o.a. Nederland Frank de Waele kontaktpersoon was; pogingen een groep in Nederland te starten een paar jaar geleden zijn door gebrek aan belangstelling gestopt.

Ook andere sangha's die relatief veel geëngageerdheid in hun praktiseren doen, zijn internationaal; ik noem de 'Leven in aandacht' groepen, de FWBO/VWBO.

Verder zijn er natuurlijk ook in andere landen groepen actief In Duitsland was "ecologie een belangrijk punt, ik krijg de indruk dat dat het laatste jaar stil is gevallen en dat nu "sociaal werk" vooral de belangstelling heeft.

In Groot Britannië ligt de nadruk, met Ken Jones als spil, het accent op vredeswerk. Dit land heeft al van ouds een actieve vredesbeweging

Ook in de VS is vrede, liever gezegd, protest tegen het beleid van Bush in de Irak-oorlog een thema waar veel mensen op gemobiliseerd worden, van tijd tot tijd. Ook vrijwilligerswerk in gevangenissen wordt vanuit de Buddhist Peace Fellowship gestimuleerd, terwijl er een sterke verbinding is met de 'Green Sangha' waar ik net al iets over vertelde.

Tenslotte heb ik al de bezetting van Tibet gerichte groepen genoemd. De aandacht daarvoor is wereldwijd. Sommige groepen zijn nadrukkelijk boeddhistisch; bij andere is dat minder het geval.

Uit het internationale thema vloeit vanzelf de wenselijkheid voort, ook buiten de eigen vissenkomp te kijken, niet alleen maar de eigen groep als de norm te zien. Dat brengt ons bij:

7. Kritisch boeddhisme Een term die vaak in verband wordt gebracht met 'geëngageerd boeddhisme' omdat er van uit wordt gegaan dat dat tegelijk 'maatschappijkritisch' moet zijn. Dat geldt wel voor mij maar dat is niet zonder meer het geval, het zijn toch wel twee verschillende zaken.

De term 'kritisch boeddhisme' kan op drie manieren worden begrepen;

a In beperkte zin als stroming binnen het Japanse boeddhisme in de jaren negentig.

b In ruime zin als 'maatschappelijk-kritisch'

c Kritisch op de eigen boeddhistische organisaties

Ik zal eerst iets over het eerste vertellen om vervolgens een betoog te houden voor kritisch boeddhisme in brede zin. Maar vooraf de opmerking dat een 'kritisch boeddhist' natuurlijk ook zelf-kritiek moet kunnen hebben, dat is zo evident dat ik daar niet verder op inga.

a. Het Japanse kritische boeddhisme

In de negentiger jaren kwam in het Japanse boeddhisme een meningsverschil dat - volgens David Brazier die ik hier vrij citeer - tientallen jaren had gebroed tot uitbarsting en verbreidde zich over de wereld. Het begon met een discussie over sociale discriminatie binnen de Soto-Zen school; volgens sommigen werd er door boeddhisten stilzwijgend en soms openlijk steun te geven aan een verscheidenheid van Japanse tradities en praktijken die vrouwen, armen en etnische minderheidsgroepen discrimineren of ze benadelen. Door na te denken over hun ervaringen met deze groep gingen Matsumoto en Hakayama Noriaki kritiek leveren op het Japanse boeddhisme, die een steeds breder terrein besloeg. Zaten er - zo vroegen zij zich af - in de Japanse interpretatie van het boeddhisme niet onjuistheden waardoor onderdrukkende sociale gebruiken konden ontstaan en waardoor ook de rol van sommigen boeddhisten in Japan's agressie in de Tweede Wereldoorlog te verklaren valt. Een bekend boek over die rol is dat van Brian Victoria, 'Zen at war'; dat was een Australiër opvallend was dat hier Japanners zelf die rol kritiseerden.

Eén van de meest hete hangijzers in de analyse van deze kritische boeddhisten was dat de leer van de Boeddha-Natuur 'niet boeddhistisch' is, maar bij een soort 'volksspiritualiteit' hoort. Ik zal deze doctrinaire discussie niet proberen weer te geven, wel zal u duidelijk zijn dat deze ideeën niet bij alle Japanse boeddhisten in goede aarde vielen (en trouwens ook niet daarbuiten)

Een deel van teksten uit deze discussie is vertaald in het boek 'Pruning the Bodhi Tree', en riep ook in angelsaksische landen nogal wat discussie op.

Brazier heeft in zijn 'Het nieuwe boeddhisme' delen daarvan samengevat. Met hem kunnen we ons afvragen of het boeddhisme ook in andere landen in onderdrukkende richting wordt gebruikt. Ik denk het wel, juist vanuit m'n verbondenheid met Theravada durf ik te stellen dat sommige monniken in Sri Lanka een oorlogszuchtige nationalistische rol hebben gespeeld en dat de burgeroorlog daar niet alleen door de Tamils wordt veroorzaakt. Maar kan het ook in het Westen? Ik ken nog geen voorbeelden daarvan, het boeddhisme is in het westen ook wel erg marginaal, maar niets is onmogelijk.

b. Maatschappij-kritisch boeddhisme

Met dit thema komen we natuurlijk snel in politiek vaarwater. De vraag is: is geëngageerde boeddhistische politiek mogelijk? Of zijn daarin zoveel compromissen onvermijdelijk dat het niet meer boeddhistisch te noemen is. De Boeddha zelf heeft het ook niet altijd makkelijk gehad, in z'n omgang met bijvoorbeeld de koningen van Kosala en Maghada; hij ging b.v. toch voorzichtig om met Ajatasattu, die z'n vader, koning Bimbisara had vermoord ten einde zelf koning te worden

Het eerst kunnen we bij dit thema natuurlijk denken aan oorlog en vrede, Irak noem ik dan maar weer. Ook de relatie tussen ecologie en economie (het onderwerp van In Liem straks) heeft hiermee te maken, een relatie

gelegd door het begrip consumentisme. Kort gezegd, we (westerlingen) consumeren teveel. Van consumptie is het een logische stap naar het productieproces. Produceren we ook teveel? In ieder geval wordt er te hard gewerkt. Bij het hectische leven van de moderne mens zouden we als boeddhist wat onthaasting kunnen zetten: meer aandachtigheid in het dagelijks leven.

In het Lente nummer van 'Vorm en Leegte' van dit jaar heeft Anneke Smelik het inspirerende werk van David Loy daarover samengevat. Ik ga dat niet nog eens samenvatten maar zou zeggen: lees dat nog eens, inclusief haar conclusie: "Aan de slag, er is werk aan de winkel! "

Andere voorbeelden van 'kritische boeddhisten' zijn voor mij: Sulak Sivarakse (met name maatschappijkritisch t.a.v. ontwikkelingen in Thailand), David Brazier (althans in zijn boek 'Het nieuwe boeddhisme') en Stephen Batchelor (d.w.z., sommigen vinden zijn onorthodoxe ideeën kritisch). Nederlandse voorbeelden willen me niet zo gauw te binnen schieten.

c. Kritisch op de eigen boeddhistische organisaties

Er is nog een derde vorm van 'kritisch zijn' te onderscheiden: gericht op zichzelf en op de eigen boeddhistische organisaties, juist voortkomend uit de grote betrokkenheid daarop.

Mijn indruk is dat het leveren van opbouwende kritiek in Nederland nog geleerd moet worden, het wordt heel snel als afbrekend beleefd. Het is me opgevallen dat zelfs de term 'discussie' al te heftig wordt gevonden, dat dan gezegd wordt 'kunnen we niet beter van dialoog spreken?' Dat reflectie op het functioneren van de eigen sangha moeilijk is, kan ik me nog voorstellen.

Maar ook lijkt het 'not done' te zijn iets te zeggen over meer algemene organisaties als BUN, BOS en Vorm en Leegte, al lijkt het wat de BUN betreft bij sommigen wel te lukken.

Intermezzo - MET DE VERTWIJFELING LEREN OMGAAN - JOANNA MACY

In paragraaf 5 gebruikte ik de term 'verlamming' toen het ging over de wens dat Wereldvrede mogelijk is. Je niet laten verlammen is ook een centrale gedachte in het werk van Joanna Macy.

"We worden gebombardeerd door signalen van pijn - ecologische destructie, sociale afbraak, etc. Niet verrassend is dat we dan wanhoop ervaren, een wanhoop als gevolg van de machinerie van massavernietiging die we continu creëren en dienen. Wat verrassend is, is de mate waarin we alsmat deze wanhoop verbergen, voor onszelf en voor elkaar. Als we nu, in een tijdperk van angst leven, dan is het ook een tijdperk waarin we bedreven zijn om onze angsten onder het tapijt te vegen. We zitten als samenleving gevangen tussen het gevoel van de voor de deur staande apocalyps en het onvermogen om die te erkennen.

Activisten die ons bewust proberen te maken van het feit dat onze overleving op het spel staat, krijgen publieke apathie. De oorzaak van onze apathie is echter niet louter onverschilligheid. Het stamt van een angst om de wanhoop te confronteren die zich verschuilt onderbewust onder de gang van zaken van het 'gewone-leven'. Een vrees over wat er met onze toekomst gebeurt staat aan de rand van ons bewustzijn, te diep om het een naam te geven en te angstaanjagend om onder ogen te zien. Soms manifesteert ze zich in dromen over massavernietiging en wordt uitgedreven in de ochtendwandeling en -douche of in publieke fantasieën van rampenfilms. Wegens het sociale taboe op wanhoop en vanwege de angst van de smart wordt die zelden toegegeven en rechtstreeks onder woorden gebracht. Het wordt in bedwang gehouden. De onderdrukking van wanhoop, zoals die van elke opkomende stemming, veroorzaakt een gedeeltelijke verdoving van de geest. Uitdrukkingen van angst en woede worden verzwegen, gedood alsof een zenuw is doorgesneden.

De weigering om te voelen eist een hoge tol ... De energie die gebruikt wordt om de wanhoop te onderdrukken gaat af van de aan creatieve zaken te besteden energie. ...

Wanhoop kan niet worden bezworen door een dosis optimisme of lessen over 'positief denken'. Net als verdriet moet het erkend en verwerkt worden. Dat betekent dat het moet worden benoemd en gewaardeerd als een normale, gezonde, menselijke reactie op de situatie waarin we ons bevinden. Er mee geconfronteerd kan de kracht ervan gebruikt worden zodat de afweermechanismen ontdooien en er nieuwe energie vrijkomt. Er is iets analoog aan 'rouwverwerking' aan de orde. 'Wanhoopverwerking' is anders dan 'rouwverwerking' omdat het doel ervan niet is de acceptatie van het verlies - het 'verlies' heeft immers nog niet plaatsgevonden en er is dus

nauwelijks iets om de 'accepteren'. Maar er zijn overeenkomsten met de dynamiek die vrijkomt bij de bereidheid om de innerlijke pijn te erkennen, te voelen en er uitdrukking aan te geven. In mijn eigen werk en dat van anderen weet ik dat we onze apocalyptische angsten onder ogen kunnen zien op een wijze die integratief en bevrijdend is, ons niet alleen bewust maken voor de planetaire benardheid maar ook van de hoop die hoort bij ons vermogen om veranderingen te bewerkstelligen."

8. Afronding en een aantal vragen

M'n verhaal vandaag is tamelijk theoretisch gebleven. Niet specifiek omdat ik een theoreticus ben (dat is zo) of omdat er bij de 'Stichting Vrienden van het Boeddhisme' vooral theoretische verhalen horen (dat is òòk waar) Maar vooral omdat er in Nederland tot nu toe nauwelijks geëngageerd boeddhistische activiteiten plaatsvinden, een stelling waar volgens mij vanmiddag vast wel discussie over mogelijk is.

Zoals al aangekondigd zou ik de discussie na deze inleiding niet alleen willen aan de hand van vragen van u aan mij, maar ook andersom. Ik heb een paar vragen. Die hoeven niet perse nu beantwoord te worden; misschien vanmiddag, misschien dat u dat later voor uzelf wilt:

Eerst twee vragen van meer spirituele aard: - Betekent de Bohisattva-belofte "Hoe talloos de levende wezens ook zijn, ik beloof ze te bevrijden" ook niet dat u andere levende wezens probeert te helpen? - Denkt u ook niet dat "juist handelen" en "juiste wijze van levensonderhoud" (van het Edele Achtvoudige Pad) ook actief moet worden beoefend, het - als het in uw macht ligt - voorkòmen dat anderen dit onjuist doen?

Dan een paar meer praktische vragen: - Hoe kunt u, als persoon, meer betrokken èn actief zijn? - Hoe kan uw groep, uw sangha, meer betrokken èn actief zijn? - Hoe kan boeddhistisch Nederland (verenigd in de BUN) meer betrokken èn actief zijn? - Samengevat: heeft u vanmiddag een suggestie voor het forum voor een activiteit?

Gebruikte literatuur

Paragraaf 3

- Kucchivikara-vatthu (The monk with dysenterie) Mahavagga VIII.26.1-8 (Vinaya) Translation Thanissaro Bikkhu
- Maha Parinibbana Sutta Digha Nikaya 16, vertaling de Breet en Janssen
- Visuddhimagga, Ven. Buddhaghosa
- Diverse artikelen van Thich Nhat Hanh www.aandacht.net
- Engaged Buddhism: New and Improved! (?) by Thomas Freeman Yarnall Journal of Buddhist Ethics 2000; (<http://jbe.gold.ac.uk/7>) In boekvorm: Engaged buddhism in the West (Wisdom Publications)
- Introduction: A new buddhism, by Christopher Queen Journal of Buddhist Ethics 2000; (<http://jbe.gold.ac.uk/7>) In boekvorm: Engaged buddhism in the West (Wisdom Publications)

Paragraaf 4

- The Early Buddhist Tradition and Ecological Ethics Lambert Schmithausen, Journal of Buddhist Ethics, 1997 <http://jbe.gold.ac.uk/4/schm1.html>
- Kalupahana, David J. (1995) Ethics in Early Buddhism
- Ecology and the Human Heart, The Dalai Lama's Views On Ecology & Our Future <http://www.tibet.com/Eco/>
- Boeddhisme en ecologie: mogelijke kruisbestuiving voor ontwikkeling? Jeroen Watté (www.ethesis.net.boeddhisme/boeddhisme.htm)
- Green Sangha; <http://www.greensangha.org>
- Joanna Macy, Dependent Co-Arising www.joannamacy.net/html/buddhism/interdependence.html
- James Lovelock, in Nelissen, N., van der Straaten, J. & Klinkers, L. (1997) Classics in environmental studies: an overview of classic texts in environmental studies. International books, Utrecht

- Ken Jones, *The new social face of buddhism; a call to action* Wisdom Publications, 2003
- *Dharma Rain; Sources of Buddhist Environmentalism*, S. Kaza & K. Kraft (eds) Shambala, 2000
- Batchelor M, and Brown K, (eds.) *Buddhism and Ecology* Cassell, London, 1992

Paragraaf 6

- Buddhist Peace Fellowship, website; <http://www.bpf.org>

Paragraaf 7

- Hubbard, Jamie & Paul Swanson (eds) *Pruning The Bodi Tree. The Storm Over Critical Buddhism* University of Hawaii, 1997
- *In Defense of Dharma: Just-war Ideology in Buddhist Sri Lanka*, by Tessa J. Bartholomeusz Review door A. Vroom <http://jbe.gold.ac.uk/13/vroom-review.html>

Paragraaf 8

- Joanna Macy, *Despair work*. In: *World as lover; world as self*. Parallax Press, 1991